

tional activities in regard to their major. The study of cognitive activity of students-psychologists has specified the structure of cognitive activity, its components and levels. The following three levels of students' cognitive activity have been distinguished: reproductive-imitative (students are characterised by low academic performance, they are not interested in studying and self-development), search-executive (these students study systematically, their academic performance is unstable, they do not read supplementary literature), and creative (these students have the skills of independent cognitive activities, they are focused on their future professional activities and have high academic performance).

Keywords: activity, cognitive activity, types, components, criteria, levels and indicators of cognitive activity.

Подано до редакції 27.03.2016

УДК: 159.922

Наталія Володимирівна Мужанова,
аспірант кафедри соціальної та практичної психології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ПРЕДСТАВНИКІВ НЕФОРМАЛЬНИХ СУБКУЛЬТУР

У статті наведено результати дослідження вікових особливостей смислової сфери чоловіків та жінок що належать до неформальних субкультур. Розкриваються основні підходи до визначення поняття «смісл», визначаються характеристики смислової сфери, розглядається смисложиттєва орієнтація особистості, що перебуває у неформальній субкультурі. Смисложиттєві орієнтації представників неформальних субкультур різних вікових та статевих категорій мають достовірну різницю в життєвих смислах.

Ключові слова: смісл, смислова сфера, смисложиттєві орієнтації, цінності, неформальна субкультура.

Смислом життя людство цікавилось впродовж всього свого існування. Напевно, кожна людина хоча б раз за життя замислювалася над його смислом, незалежно від віку чи групової приналежності, тож ця тематика впродовж століть залишається актуальною. В сучасній науковій психології смислова сфера особистості розглядається досить обмежено та вибірково. Залишаються відкритими велика кількість питань з методології й термінології смислової сфери, змістовий та понятійний компоненти, зазвичай, майже не висвітлюються науковцями в своїх працях [4].

Період активних досліджень «сміслу» в психології припав на ХХ століття. В цей плідний для наукової психології період поняття «смісл» висвітлювалося у працях багатьох вітчизняних та закордонних корифеїв психології [1; 7], соціології [11], філософії [12] та ін. Дослідження за цією проблематикою на початку були пов'язані зазвичай з несвідомими поведінковими аспектами, переважно представниками психоаналітичної та біхевіористичної шкіл (З. Фрейд, А. Адлер, К. Г. Юнг, Е. Л. Торндайк, Дж. Уотсон, Б. Ф. Скінер, Е. Ч. Толмен та ін.). На їх погляд, людина мало усвідомлювала смісл свого існування. Наукове обґрунтування «сміслу» базувалося на біологічній природі людини [8; 14]. Згодом низка авторів (А. Маслоу, К. Обуховський, Г. Олпорт, Ю. Джендлін, К. Р. Роджерс, К. Левін, Ф. Перлз, Дж. Келлі, Ж. Нюттен та ін.) при поясненні цього поняття почали керуватися психологічними аспектами людини. Для пред-

ставників гештальтпсихології, гуманістичної та когнітивної шкіл особистість є повноправною володаркою власних смислів. Вони являються структурним елементом свідомості й діяльності і витікають з потреб (цінностей, мотивів) [5; 11]. Напрацювання соціально – психологічної школи, в особі Р. Харре, особливо важливі для нашого дослідження смислової сфери представників неформальних субкультур, оскільки постулюють не тільки домінування соціальних смислів над особистісними, але й попередньо унеможливають їхню появу [4].

У вітчизняній психології, проблема сміслу детально досліджувалася в межах діяльнісного підходу згідно з яким становлення особистості зумовлено різномірними аспектами життєдіяльності. Неоднорідність, складність природи та функціонування смислів дає можливість розглядати їх в якості складної багаторівневої системи такої, як «динамічна смислова система» Л.С. Виготський [8]. Основний прогрес розвитку уявлень про структуру та організацію смислової сфери особистості, у вітчизняній психології, припав на 80 – 90 ті роки ХХ століття і пов'язаний з працями таких видатних науковців, як В.К. Вілюнас, К.А. Альбуханова-Славська, Б.В. Зейгарник, О.М. Леонтьєв, Д.О. Леонтьєв, О.Г. Асмолов, Е.Е. Насіновська, В.В. Столін, Б.С. Братусь, В.А. Роменець та ін. До того ж спільний підхід вивчення не виключав різницю в поглядах, а саме О. С. Насіновська, В.К. Вілюнас, Б.С. Братусь та О.Г. Асмолов розг-

лядали смислові утворення у площині відносин «людина – діяльність», а О.М. Леонтьєв та його послідовник В.В. Столін у площині складних форм взаємовідносин між смыслом дії та декількома супідрядними мотивами діяльності [2; 4; 6; 10]. Наукові праці О.Ю. Артемьєвої та В.А. Іваннікова в своїй статті ми не піддаємо розгляду, оскільки їхні праці несуть в основному методологічний, а не теоретичний аспект.

Огляд розвитку уявлень про смислову сферу особистості був би не повний без концепції вчинку нашого співвітчизника українського психолога В.А. Роменця. З позиції цієї концепції психічне життя особистості розглядається як процес – безперервний, мінливий й зумовлений постійною взаємодією особистості з навколишньою дійсністю [12]. З середини 90 – х років дослідження смислових утворень та смислової сфери особистості пішли на спад, який триває й до сьогодні. Він став наслідком відходу науковців від смислової проблематики, тому на разі ми не спостерігаємо нових загальнотеоретичних ідей.

Автори теоретичних концепцій зазвичай не застосовували поняття «смысл» відкрито і не розглядали його як одиницю аналізу. В психології поняття «смысл» тісно пов'язано з уявленнями про людину, її особистість, життя та діяльність. Розуміння та інтерпретація цього поняття відрізняється не лише від однієї психологічної школи до іншої, але й між представниками однієї школи в межах провідного наукового підходу. Така ситуація була зумовлена, передусім, різницею предметів вивчення, кожної окремої школи та відмінністю поглядів науковців відповідно до їх особистого досвіду. Тому розглядаючи «смысл», як психічний феномен, важливо базувати огляд на теорети-

чних і методологічних уявлень, які визначають психологічні підходи пізнання особистості.

Мета статті – визначення вікових особливостей смислової сфери представників неформальних субкультур.

Головним аспектом розгляду дослідження виступає смислова сфера, оскільки вона впливає на особливості формування особистості у різні вікові періоди. Перебування в субкультурі, зазвичай, супроводжується смислоформуючими мотивами, тому дослідження цієї теми є вкрай важливим. Предметом наукового пізнання являються відмінності в смисловій сфері серед представників неформальних субкультур.

Вибірка становила 160 представників неформальних субкультур. Досліджувані були розділені на групи за віковим та статевим принципом, в результаті було отримано 4 групи респондентів: чоловіки середнього віку (36– 50 р.) – 40 осіб; хлопці підліткового віку (13– 16 р.) – 40 осіб; жінки середнього віку (36– 40 р.) – 40 осіб; дівчата підліткового віку (13–15 р.) – 40 осіб. База дослідження: осередки неформальних угруповань м. Києва та Інтернет джерела.

У дослідженні ми застосували Тест "Смисложиттєвих орієнтацій" (методика СЖО), який дозволяє оцінити «джерело» сенсу життя, віднайти в майбутньому (цілі), в теперішньому (процес) чи минулому (результат) [9]. Ця методика є адаптованою версією тесту «Цілі в житті» Д. Крамбо та Л. Махоліка, але її базис ґрунтується на підходах теорії В. Франкла [13]. Для подальшого обчислення результатів був використаний критерій Ст'юдента.

Результати тестування вказані як стандартне середнє відхилення субшкал було зведено до табличної форми (таблиця 1).

Таблиця 1.

Динаміка середніх значень показників субшкал смисложиттєвих орієнтацій представників неформальних субкультур різних вікових груп

Загальна вибірка				
Субшкали	Ч	Х	Ж	Д
Осмиленість життя	108,67	123,85	119,47	95,9
Цілі життя	35,9	41,7	38,52	31,07
Процес життя	30,27	35,2	33,62	26,7
Результат життя	23,52	25,42	24,52	24,02
Локус контроль – Я	22,82	26,52	25,75	20,22
Локус контроль – Життя	31,35	36,7	34,45	26,72

Примітки. Ч – чоловіки, Ж – жінки, Х – хлопці, Д – дівчата

Шкала «цілі життя» характеризує наявність цілей в майбутньому, які дають життю осмиленість, спрямованість та перспективу. Низькі бали свідчать про сьогоденність життя респондентів та відсутність у них планів на майбутнє. Такі результати можуть бути зумовлені тим, що зрілі чоловіки живуть минулим, колишніми здобутками, тоді як дівчата живуть одним днем і не працюють на перспективу. Групи досліджуваних хлопців та жінок, навпаки, демонструють висо-

кі бали за цією шкалою. Потенційно такі результати можуть характеризувати респондентів як цілеспрямованих людей або як фантазерів, плани яких не мають практичної реалізації.

Показник «процес життя» відображає те, як людина сприймає процес свого життя, чи вважає його емоційно насиченим та цікавим. Низькі результати зрілих чоловіків та дівчат є ознакою незадоволеності

своїм життям на даний час, але повноцінний сенс може надаватися спогадам минулого.

Низький результат за шкалою «локус контроль Я» характеризує чоловіків та дівчат як таких, що не вірять у свої сили контролювати події власного життя. Високі результати зрілих жінок та хлопців підлітків відповідають їхнім уявленням про себе як про особистість, що може будувати своє життя у відповідності зі своїми цілями та смислами.

Кількість балів за шкалою «локус контроль Життя» дає можливість стверджувати, що чоловіки й дівчата переконані фаталісти. На їхню думку, життєвий вибір є ілюзією й не підлягає свідомому контролю. На

противагу їм жінки та хлопці навпаки переконані у тому, що їхня доля у їхніх руках, вони самі керують власним життям.

Порівняння результатів дослідження (таблиця 2) представників неформальних субкультур вказує на наявність статистично значущої різниці між наступними групами:

– хлопців та дівчат за показником цілі життя ($p \leq 0,01$), серед вікової групи підлітків хлопці мають більше цілей в житті та планів на майбутнє на відміну від дівчат;

Таблиця 2.

Результати порівняння досліджуваних за t-критерієм Ст'юдента

Критерії	Субшкали							
	Осмиленість		Цілі		ЛК – Я		ЛК – Життя	
Вік	Ч	Д	Х	Д	Ж	Д	Ж	Д
N	40	40	40	40	40	40	40	40
Середнє	108,67	95,900	41,700	31,075	25,750	20,225	34,450	26,725
t	2,941		5,808		6,955		5,525	
p	,004		,000		,000		,000	

Примітки. Ч – чоловіки, Ж – жінки, Х – хлопці, Д – дівчата

– жінки середнього та підліткового віку за показниками локус контроль – Я ($p \leq 0,01$) та локус контроль – Життя ($p \leq 0,01$), вказана відмінність між жіночими групами демонструє кращий контроль власного життя та віру у свої сили саме дорослих жінок;

– чоловіків середнього віку та дівчат підліткового віку за показником осмиленість життя ($p \leq 0,05$), тобто представники групи чоловіків розцінюють своє життя як більш осмислене, ніж дівчата.

Різниця при порівнянні між собою представників груп чоловіків і хлопців та чоловіків і жінок не є статистично значима.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А. О путях построения типологии личности / К. А. Абульханова-Славская // Психологический журнал. – 1983. – № 1, т. 4. – С. 14-29.

2. Асмолов А.Г. Личность как предмет психологического исследования / А.Г. Асмолов – М.: МГУ, 1984. – 104 с.

3. Асмолов А. Г. О некоторых перспективах исследования смысловых образований личности / А. Г. Асмолов, Б. С. Братусь, Б. В. Зейгарник и др. // Вопросы психологии. – 1979. – № 4. – С. 35-46.

4. Братусь Б. С. К проблеме смысловых образований личности / Б.С. Братусь // Очерки по психологии аномального развития личности. – М.: Изд – во Моск. Ун – та. – 1980. – С. 111-126.

5. Бьюдженталь Дж. Искусство психотерапевта / Дж. Бьюдженталь. – СПб.: Питер, 2001. – 304 с.

Смисложиттєві орієнтації представників неформальних субкультур різних вікових та статевих категорій мають достовірну різницю в життєвих смислах.

Чоловіки середнього віку та дівчата підліткового віку мають низькі результати за всіма показниками смисложиттєвих орієнтацій, окрім шкали результативності життя, тоді як хлопці підліткового віку та жінки середнього віку демонструють високі показники.

Перспективою подальшого дослідження є визначення чинників безпосереднього впливу на відмінності в смислах досліджуваних груп. Продовження та доповнення дослідження передбачає введення додаткової контрольної групи.

6. Василюк Ф. Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций) / Ф. Е. Василюк – М.: Изд – во Моск. Ун – та, 1984. – 200 с.

7. Вилюнас В. К. Психологические механизмы биологической мотивации / В. К. Вилюнас. – М.: Изд – во МГУ, 1986. – 208 с.

8. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. Проблемы развития психики / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 3. – 368 с.

9. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1999. – 487 с.

10. Столин В. В. Самосознание личности / В.В. Столин. – М.: Изд – во МГУ, 1983. – 285 с.

11. Обуховский К. Психология влечений человека / К. Обуховский. – М., 1972.

12. Роменець В. А. Предмет і принципи історико – психологічного дослідження / В.А. Роменець // Психологія і суспільство. – 2013. – № 2. – С. 6 – 27.

13. Франкл В. Человек в поисках смысла /

В. Франкл. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

14. Юнг К. Г. Архетип и символ / К.Г. Юнг. – М.: Ренессанс, 1991. – 304 с.

REFERENCES

1. Abulkhanova-Slavskaia, K. A. (1983). O putyakh postroeniya tipologii lichnosti [Ways of building the typology of personality]. *Psikhologicheskii zhurnal – Psychological journal*, 1, 14-29 [in Russian].

2. Asmolov, A. H. (1984). *Lichnost kak predmet psikhologicheskogo issledovaniia [Personality as a subject of psychological research]*. Moscow: MHU [in Russian].

3. Asmolov, A. H, Bratus, B. S, Zeiharnyk, B. V. et al. (1979). O nekotorykh perspektivakh issledovaniya smuslovykh obrazovaniy lichnosti [Some prospects in the study of personality's formations]. *Voprosy psikhologii – Issues of psychology*, 4, 35-46 [in Russian].

4. Bratus, B. S. (1980). K probleme smuslovukh obrazovaniy lichnosti [On the problem of semantic structures of personality]. *Ocherki po psikhologii anomalnogo razvitiya lichnosti [Essays on abnormal development of personality psychology]*. Moscow: Yzd-vo Mosk. Un-ta [in Russian].

5. Biudzhenal, Dzh. (n. d.). *Iskusstvo psikhoterapevta [Art of psychotherapist]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].

6. Vasyliuk, F. E. (1984). *Psikhologiya perezhivaniya (analiz preodoleniia kriticheskikh situatsiy) [Life experience (analysis of overcoming critical situations)]*. Moscow: Yzd-vo Mosk. Un-ta [in Russian].

7. Vilyunas, V. K. (1986). *Psikhologicheskie mekhanizmy biologicheskoi motivatsii [Psychological motiva-*

tion of biological mechanisms]. Moscow: Yzd-vo MHU [in Russian].

8. Vuhotskyi, L. S. (1983). *Sobranie sochineniy. Problemy razvitiia psikhiki [Collection of scientific works. Problems of mental development]*. (Vol. 3). Moscow: Pedagogika [in Russian].

9. Leontev, D. A. (1999). *Psikhologiya smysla: priroda, stroieniie i dinamika smuslovoy realnosti [Psychology of meaning: nature, structure and dynamics of the sense of reality]*. Moscow: Smysl [in Russian].

10. Stolin, V. V. (1983). *Samosoznaniie lichnosti [Self-identity of a personality]*. Moscow: Yzd-vo MHU [in Russian].

11. Obukhovskiy, K. (1972) *Psikhologiya vlecheniy cheloveka [Psychology of human attractions]*. Moscow [in Russian].

12. Romenets, V. A. (2013). Predmet i pryntsypy istoriko-psikhologichnoho doslidzhennia [Subject principles of historic – psychological research]. *Psikhologhiia i suspilstvo – Psychology and Society*, 2, 6-27 [in Ukrainian].

13. Frankl, V. (1990). *Chelovek v poiskakh smysla [A man searching for the meaning]*. Moscow: Prohress [in Russian].

14. Yunh, K. H. (1991). *Arkhetip i simvol [The archetype and the symbol]*. Moscow: Renessans [in Russian].

Наталья Владимировна Мужанова,

аспирант кафедры социальной и практической психологии,
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко,
ул. Большая Бердичевская, 40, г. Житомир, Украина

ВОЗРАСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СМЫСЛОВОЙ СФЕРЫ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ НЕФОРМАЛЬНЫХ СУБКУЛЬТУР

В статье представлены результаты теоретического и эмпирического исследования возрастных особенностей смысловой сферы мужчин и женщин – активных участников неформальных субкультур. В психологии понятие «смысл» тесно связано с представлениями о человеке, его личности, жизни и деятельности. Понимание и интерпретация этого понятия отличается не только у представителей разных психологических школ, но и между представителями одной школы в пределах ведущего научного подхода. Такая ситуация была обусловлена, прежде всего, разницей предметов изучения каждой отдельной школы и отличием взглядов ученых в соответствии с их личным опытом. Главным аспектом рассмотрения исследования выступает смысловая сфера, поскольку она влияет на особенности формирования личности в разные возрастные периоды. Пребывание в субкультуре, как правило, сопровождается смыслоформирующими мотивами, поэтому исследование этой темы является крайне важным. Особенностью эмпирической части исследования выступает поиск различий и общин черт между группами испытуемых в смысложизненных ориентациях. Все испытуемые на момент исследования были активными участниками неформальных субкультур, отличительными признаками были только пол (мужчины и женщины) и возраст (подростковый и средний). Исследовательский интерес заключался в поиске достоверных отличий между исследуемыми группами и определении приоритетных для данной группы смысложизненных ориентаций. Смысложизненные ориентации представителей неформальных субкультур различных возрастных и гендерных категорий имеют достоверную разницу в жизненных смыслах. Выявленные результаты

характеристик смысловой сферы личности, пребывающей в неформальной субкультуре, свидетельствуют о следующих различиях между группами испытуемых: юноши и женщины демонстрируют высокие показатели осмысленности жизни, тогда как девушки и мужчины – низкие. Наличие достоверных различий в жизненных смыслах между группами исследуемых, соответственно, позволяет предполагать и существование различий в смысловой сфере. Ввиду того, что факторы непосредственного влияния на различия в смысловой сфере представителей неформальных субкультур требуют более глубокого изучения, целесообразно введение дополнительной контрольной группы.

Ключевые слова: смысл, смысловая сфера, смысложизненные ориентации, ценности, неформальная субкультура

*Nataliya Muzhanova,
post-graduate student, Department of Social and Practical Psychology,
Zhytomyr State University named after Ivan Franko,
40, Velyka Berdychivska Str., Zhytomyr, Ukraine*

AGE PECULIARITIES OF SENSE SPHERE AMONG THE REPRESENTATIVES OF INFORMAL SUBCULTURES

The article presents the results of the theoretical and empirical research of age peculiarities of the sense sphere of men and women belonging to informal subcultures. In psychology, the concept of sense is closely associated with the ideas about an individual, his/her personality, life and activities. There is no concrete and final determination of this phenomenon yet. The main aspect of the research is the sense sphere of a personality, as it affects the peculiarities of the formation and development of a personality in different age periods. Belonging to a subculture is associated with the sense-forming motives, that is why the study of this issue is extremely relevant and important. The study involved 160 representatives of the informal subcultures. There were 4 groups of the respondents: middle-aged men (40 persons), male-adolescents (40 persons), middle-aged women (40 persons) and female-adolescents (40 persons). The test of sense-value orientations was used in order to assess the “source” of the life sense of the respondents. The peculiarity of the empirical study was the search for the differences between the groups of the respondents concerning sense-value orientations. The obtained results have shown the following differences in the groups of the surveyed: male-adolescents and middle-aged women demonstrate high indices of life meaningfulness, whereas female-adolescents and middle-aged men have low indices. The presence of the significant differences in life senses between the groups of the respondents leads to the conclusion about the differences in their sense sphere. Considering the fact that the factors of direct impact on the differences in the sense sphere of the representatives of informal subcultures require deeper studying, it is necessary to implement the additional control group in the research and compare their results.

Keywords: sense, semantic sphere, the sense of life orientation, values, informal subculture.

Подано до редакції 15.04.2016